

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 341.983

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2019.33.162013>

О. О. Белогубова, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра міжнародного та європейського права
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ СПРАВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

В статті розглядаються загальні правила визначення міжнародної підсудності. Ці правила відрізняються великою різноманітністю, проте їх можна звести до деяких типових випадків, виокремивши: латинську (за ознакою громадянства відповідача/позивача), германську (за місцем проживання відповідача/позивача) та англосаксонську (за ознакою фактичної присутності) системи підсудності. Враховуючи, що держави використовують різні підходи та критерії встановлення компетенції власних судів щодо розгляду справ з іноземним елементом, це може призвести до конкуренції та конфлікту юрисдикцій, коли справа буде підсудна одночасно судам декількох держав. Тому питання підсудності справ вирішуються державою на підставі багатосторонніх та двосторонніх угод.

Ключові слова: міжнародна підсудність, іноземний елемент, конфлікт (конкуренція) юрисдикцій, пророгаційні угоди.

Постановка проблеми. Кожна держава сама визначає, які спори належать до компетенції її судів. Тому на практиці виникають випадки, коли розгляд одного і того ж спору може одночасно входити до компетенції судів двох або навіть декількох країн. У випадках подібного роду говорять про «конфлікти юрисдикцій». Такий «конфлікт юрисдикцій» може бути усунутий лише шляхом укладання багатосторонніх і двосторонніх угод між державами. Тільки після того як буде встановлено, в компетенцію судової системи якої держави в цілому входить розгляд спору, можна буде конкретно визначити судову інстанцію, уповноважену розглядати спір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням регулювання міжнародної підсудності завжди приділялося багато уваги, оскільки правила міжнародної підсудності забезпечують такий порядок розгляду спорів, який сприяє найбільш справедливому їх вирішенню.

Найбільший внесок у вивчення даної проблеми внесли такі вчені, як Д. Д. Аверін, М. М. Богуславський, Н. Г. Єлісеєв, Н. Ю. Ерпилова, Л. А. Лунц, Н. І. Маришева, Т. Н. Нешатаєва та ін.

Метою статті є розгляд основних труднощів, що виникають при встановленні компетентної юрисдикції щодо розгляду спорів з іноземним елементом, та визначення основних підходів до їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. У західних країнах для розгляду і вирішення індивідуальних трудових спорів використовуються суди (іноді й адміністративні органи).

У країнах Європи трудові спори розглядаються або в звичайних цивільних судах (Італія, Нідерланди, або – в спеціалізованих судах з трудових справ (такі суди функціонують у Великобританії, ФРН, Австрії, Франції, Бельгії, Швейцарії (у деяких кантонах), Швеції, Норвегії, Фінляндії, а також у Канаді (у провінції Квебек), Новій Зеландії, Японії, Ізраїлі).

Суди з трудових справ виконують важливі завдання щодо застосування трудового законодавства, його тлумачення, задоволення законних інтересів учасників трудових відносин один до одного.

Діяльність трудових судів в більшості країн побудована на принципах тристороннього співробітництва. Судові справи розглядає колегія у складі професійного судді і двох непрофесійних суддів, висунутих профспілками і організаціями роботодавців. Такий склад покликаний забезпечити всебічний і неупереджений розгляд спору і справедливе рішення.

Трудові суди входять в загальну судову систему, і тільки у ФРН та Ізраїлі існує автономна система трудових судів.

Трудові суди функціонують на основі правил і процедур, закріплених у цивільно-процесуальному кодексі (справи розглядаються виходячи з принципу змагальності сторін). У даний принцип внесено певні поправки виходячи із специфіки, розглянутих справ, зокрема, процедура в трудових судах більш швидка і менш дорога, ніж у звичайних судах; відсутні деякі формальності, властиві цивільному процесу, суди проявляють більшу ініціативу у веденні судового процесу, залученні доказів. Існує специфіка відносно представництва сторін, розподілу тягара доведення, оцінки доказів.

У Франції розгляд індивідуальних трудових спорів входить до компетенції спеціалізованих судів – прюдомінальних судів. Порядок організації та діяльності зазначених судів регламентований в Трудовому кодексі (книга V, розділ I). При цьому, компетенція судів з трудових спорів не поширюється на трудові спори на морському транспорті, відносно яких Морським кодексом передбачено інший порядок розгляду.

Важливе значення має вирішення питання про підсудність трудового спору, з іноземним елементом, оскільки застосовне право, в тому числі і колізійне, значною мірою зумовлюється тим, суд якої держави вирішує конкретний трудовий спір. Оскільки суд застосовує діючі в даній країні колізійні правила, то він вирішує питання про те, які колізійні правила і якої країни будуть застосовуватися у випадку колізії законів [1, с. 37].

Виходячи з критерію, що використовується при визначенні компетенції суду щодо розгляду справи з іноземним елементом, виокремлюють три основні системи визначення підсудності [2, с. 243]:

1. франко-романська (латинська) система – згідно з якою визначення підсудності здійснюється за ознакою громадянства (Франція, Італія);

2. германська система – в основі якої лежить поширення правил внутрішньої територіальної підсудності на спори у справах з іноземним елементом. У разі наявності кількох відповідачів та їх постійного проживання в різних державах право вибору суду за місцем проживання одного з них належить позивачу (ФРН, Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Японія);

3. англосаксонська система (Великобританія, США) – за ознакою «присутності» відповідача в країні суду (навіть, якщо іноземець знаходиться у Великобританії або в країні, де застосовується дана система тимчасово, особисте вручення йому повістки служить достатньою підставою для визнання підсудності щодо фізичної особи. Для юридичних осіб потрібно, щоб вони були засновані у Великобританії або здійснювали свої операції на її території).

Отже, при вирішенні питання про підсудність трудового спору в різних країнах використовуються різні колізійні формули. Наприклад, у Франції пріоритетне значення має громадянство позивача. Так, якщо позивач – громадянин Франції, визнається юрисдикція французького суду. У ФРН, Австрії, Швейцарії, Нідерландах, вирішальне значення для визначення компетентного суду має місце проживання відповідача. У Великобританії пріоритетне значення має воля сторін, тобто сторони трудового договору в своїй угоді можуть вирішити, що їх спори будуть розглядатися в певній (обраній ними) державі.

Швейцарський Закон «Про міжнародне приватне право» щодо позовів з трудового договору встановлює, що компетентними є швейцарські суди за місцем проживання відповідача або за місцем, в якому працівник здійснює роботу. Відносно позовів працівника компетентними є швейцарські суди за місцем його проживання або звичайного перебування (ст. 115).

У фінському праві компетенція місцевих судів у частині розгляду справ, що виникають у зв'язку з виконанням трудової діяльності міжнародного характеру, не має ясно і чітко вираженої основи. Відповідно до доктрини, фінський суд може розглядати будь-яку подібну справу, навіть якщо немає жодного прямого зв'язку з фінським правопорядком. Достатнім в цьому сенсі фактором вважається фактичний зв'язок між відповідачем і фінськими органами управління юстиції. З іншого боку, велике значення мають питання ефективності судового рішення: будь-яке винесене рішення передбачається дійсним в іноземній державі відповідної зацікавленої сторони або в державі, де знаходиться спірний об'єкт. Вилучення спору під юрисдикцією фінських судів загалом допускається, і протягом багатьох років тут не відомі винятки у сфері встановлення компетентного суду стосовно до спорів між наймачем і працівником на основі правових критеріїв місця звичайного проживання відповідача, місця виконання роботи або місця укладення контракту [3, с. 624-625].

Питання про підсудність трудового спору, вирішується за допомогою застосування колізійної формули «найбільш відповідний закон для даного договору». Дана формула означає, що трудова справа, у зв'язку з спором, що виник має розглядати суд тієї країни, з якою даний трудовий договір найтісніше пов'язаний, тобто суд країни, в якій працівник здійснює трудову діяльність.

Згідно з загальним правилом, сформульованим у ч. 1 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право», підсудність українським судам справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі.

Відповідно до ст. 414 ЦПК України, підсудність судам України цивільних справ у спорах, в яких беруть участь іноземці, а також у спорах, в яких хоча б одна із сторін, які беруть участь у спорі, проживає за кордоном, визначається законами України. Отже, в Україні усі суди загальної юрисдикції, а також усі державні господарські суди (ст. 124 ГПК України) наділені компетенцією розглядати спори міжнародного характеру.

Відповідно до ч. 1 п. 1 ст. 15 ЦПК України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин.

Таким чином, справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із трудових відносин із іноземним елементом, відносяться до компетенції судів.

Спеціальне правило визначення підсудності справ судам України міститься у ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право». Вони можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у таких випадках (відносно спорів з іноземним елементом по захисту трудових прав моряків можуть відноситися):

- якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справ із іноземним елементом судам України, крім випадків, передбачених ст. 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» (ч. 1 п. 1 ст. 76);
- якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи – відповідача (ч. 2 п. 1 ст. 76);
- у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України (ч. 3 п. 1 ст. 76);
- у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України;
- якщо у справі про відшкодування шкоди позивач – фізична особа має місце проживання в Україні або юридична особа – відповідач – місцезнаходження в Україні (ч. 5 п. 1 ст. 76);
- дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України (ч. 7 п. 1 ст. 76);
- в інших випадках, визначених законом України та міжнародним договором України (ч. 12 п. 1 ст. 76).

Крім того, у випадках альтернативної (невиключної) підсудності, сторони трудових відносин мають право заздалегідь домовитися про те, що їхні спори будуть розгляда-

тися в певній державі (пророгаційна угода). Це може бути будь-яка держава, але найчастіше фігурує держава, пов'язана так чи інакше, з учасниками трудових відносин. Домовленість сторін про вибір юрисдикції в разі спору стає, однак, неможливою, якщо вона суперечить імперативним нормам.

Пророгаційна угода сторін має відповідати певним вимогам. По-перше, вона має бути укладена у письмовій формі або бути письмово підтверджено. По-друге, вона має бути укладена у формі, яка відповідає усталеній практиці взаємовідносин між сторонами.

З огляду на те, що держави використовують різні підходи та критерії встановлення компетенції власних судів щодо розгляду справ з іноземним елементом, це може призвести до конкуренції та конфлікту юрисдикцій, коли справа буде підсудна одночасно судам декількох держав. Тому питання підсудності справ вирішуються держави на підставі багато- (зазвичай, регіональних) та двосторонніх угод.

На регіональному рівні колізійні питання регулювання трудових відносин та вирішення питання про підсудність трудових спорів визначені в Брюссельській конвенції про підсудність та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 1968 р. Конвенція визначає, суди якої держави мають юрисдикцію з трудової справи з іноземною участю. Сторони самі можуть вирішити, суд якої держави буде розглядати і вирішувати їх спір (ст. 14 Конвенції). У разі відсутності такої домовленості діє правило: юрисдикцію по трудовій справі здійснює суд тієї держави, в якому безпосередньо реалізується укладений договір.

У трудових відносинах місце реалізації трудового договору – це місце, де працівник зазвичай виконує свою роботу. Якщо працівник працює в декількох державах, то юрисдикцією, яка підходить для нього, є суд країни, яку можна вважати основним місцем роботи. Таке правило визначення підсудності відноситься до випадків, коли місце роботи – держава, що є членом Європейського Союзу; якщо місце роботи – країна, що не входить до ЄС, юрисдикцію з трудових справ здійснює суд держави місця проживання відповідача.

Згідно з Брюссельською конвенцією про підсудність та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 1968 р. сторони трудового договору мають право укласти пророгаційну угоду відносно вибору суду в одній з країн ЄС. Така угода може бути укладена, якщо хоча б одна зі сторін має постійне місце проживання в державі-учасниці Конвенції, причому обраний сторонами суд володітиме щодо спорів за таким договором – винятковою юрисдикцією.

Питання визначення підсудності щодо трудового спору можуть вирішуватися у відповідності з положеннями двосторонніх договорів. Так, згідно п 3. ст. 42, справи, про які йдеться в пункті 2 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р., належить до компетенції суду тієї Договірної Сторони, на території якої робота є, була або мала бути виконана. Компетентними також є суди тієї Договірної Сторони, на території якої має місце проживання відповідач, а також на території якої має місце проживання позивач, якщо на тій території знаходиться предмет спору або майно відповідача. Але цю компетенцію, згідно п. 4 ст. 42 Договору, сторонами трудових відносин можуть змінити за угодою.

Висновки. Загальні правила міжнародної підсудності визначені в міжнародних договорах, національному законодавстві та судовій практиці. Ці правила відрізняються великою різноманітністю, проте їх можна звести до деяких типових випадків, виокремивши: латинську (за ознакою громадянства відповідача/позивача), германську (за місцем проживання відповідача/позивача) та англосаксонську (за ознакою фактичної присутності) системи підсудності.

Враховуючи, що держави використовують різні підходи та критерії встановлення компетенції власних судів щодо розгляду справ з іноземним елементом, це може призвести до конкуренції та конфлікту юрисдикцій, коли справа буде підсудна одночасно судам декількох держав. Тому питання підсудності справ вирішуються держави на підставі багато- (зазвичай, регіональних) та двосторонніх угод. За відсутністю такого міжнародного

договору, що містить основні правила розподілу компетенції між державами, повноважними розглядати конкретну цивільну справу, слід застосовувати норми національного процесуального законодавства.

Список літератури:

1. Хаустова Н.А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2006. 190 с.
2. Богуславский М.М. Международное частное право. Москва, 2002. 462 с.
3. Ануфриева Л. П. Международное частное право: В 3-х т. Т. 2. Особенная часть: Учебник. Москва: Издательство БЕК, 2000. 656 с.
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993. Міжнародне приватне право. Міжнародні економічні договори України. Том 2 / Відп. ред. та упорядники А. Довгерт та В. Крохмаль. Київ: «Port-Royal», 2000. 1312 с.
6. Брюссельская конвенция по вопросам юрисдикции и принудительного исполнения судебных решений в отношении гражданских и коммерческих споров (27 сентября 1968 года). URL: <http://docs.cntd.ru/document/901925379>.

Стаття надійшла 25.03.2019 р.

О. А. Белогубова, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Национальный университет «Одесская юридическая академия»
Кафедра международного и европейского права
Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОДСУДНОСТИ ДЕЛА С ИНОСТРАННЫМ ЭЛЕМЕНТОМ

Резюме

В статье рассматриваются общие правила определения международной подсудности. Эти правила отличаются большим разнообразием, однако их можно свести к некоторым типичным случаям, выделив: латинскую (по признаку гражданства ответчика / истца), германскую (по месту жительства ответчика / истца) и англосаксонскую (по признаку фактического присутствия) системы подсудности. Учитывая, что государства используют различные подходы и критерии установления компетенции собственных судов по рассмотрению дел с иностранным элементом, это может привести к конкуренции и конфликта юрисдикций, когда дело будет подсудно одновременно судам нескольких государств. Поэтому вопрос подсудности дел решается государством на основании много- и двусторонних соглашений.

Ключевые слова: международная подсудность, иностранный элемент, конфликт (конкуренция) юрисдикций, пророгационные соглашения.

О. А. Belogubova, PhD, Associate Professor
National University «Odessa Law Academy»
Department of International and European Law
Fontanska Doroga, 23, Odessa, 65009, Ukraine

DETERMINING THE JURISDICTION ON THE CASE WITH A FOREIGN ELEMENT

Summary

The article discusses the general rules for determining international jurisdiction. These rules are very diverse, but they can be reduced to some typical cases, highlighting: Latin (by type of citizenship / plaintiff), German (by place of residence, by types) / Anglo-Saxon (by factual presence) jurisdiction system. Considering that states use different approaches and criteria for determining the competence of their own courts to handle cases with a foreign element, this can lead to competition and conflict of jurisdiction when it is cognizable by the courts of several states at the same time. Therefore, the question of jurisdiction of cases is decided by states on the basis of multi-and bilateral agreements.

Key words: international jurisdiction, foreign element, conflict (competition) of jurisdictions, propaganda agreement.